

ZOOGDIEREN EN AMFIBIEËN: HUIDIGE EN TOEKOMSTIGE WAARDEN

Jo van der Coelen, Kremersdreef 5A, 6216 SV Maastricht

In de afgelopen jaren is door vrijwilligers veel veldwerk verricht op Koningssteen. Met name planten, vogels en enkele groepen insecten kregen hierbij de nodige aandacht, zoals uit de overige artikelen in dit nummer blijkt.

Van zoogdieren en amfibieën zijn tot op heden geen systematische inventarisaties in het gebied verricht. Dit wil echter niet zeggen dat van deze groepen geen gegevens bekend zijn. Een aantal bezoekers van Koningssteen heeft namelijk regelmatig waarnemingen genoteerd. Aan de hand daarvan wordt in dit artikel een overzicht gegeven van de aanwezige soorten. Door een blik in de toekomst te werpen ontstaat tevens een beeld van de potenties van dit natuurontwikkelingsgebied.

METHODE

Zoals gezegd heeft systematisch veldonderzoek naar zoogdieren en herpetofauna op Koningssteen (nog) niet plaatsgevonden. Het kopje van deze paragraaf heeft dan ook betrekking op incidenteel toegepaste inventarisatietechnieken.

Bij de zoogdieren is vooral sprake van zicht-

waarnemingen en vondsten van hollen, prenten en keutels. Incidenteel zijn dode dieren aangetroffen. Tijdens drie nachten (juli en augustus 1989, augustus 1991) zijn met behulp van een bat-detector vleermuizen opgespoord en gedetermineerd.

Bij amfibieën gaat het voornamelijk om toevallige zichtwaarnemingen of zijn dieren gehoord (kikkers). Het met een schepnet sys-

tematisch bemonsteren van het open water heeft tot nu toe niet plaatsgevonden. Vanwege de grote omvang is dit waarschijnlijk ook niet erg zinvol. Het is echter de moeite waard in de toekomst met fuiken te inventariseren. Reptielen zijn tot op heden niet op Koningssteen waargenomen.

RESULTATEN

Hieronder worden de verzamelde waarnemingen per soort besproken. De belangrijkste bronnen zijn het databestand van het Natuurhistorisch Genootschap (archieven Zoogdierenwerkgroep en Herpetologische Studiegroep) en de jaarverslagen van Stichting Ark (STICHTING ARK; 1991, 1992). Voor de gebruikte plaatsbenamingen wordt verwezen naar het artikel 'Geschiedenis en gebiedsbeschrijving' elders in dit nummer.

Van Koningssteen zijn tot en met 1992 16 soorten zoogdieren en 4 amfibieën bekend.

ZOOGDIEREN

De Egel lijkt vrij schaars te zijn op Koningssteen. In 1990 zijn enkele waarnemingen verricht bij de Maasdijk en in het populierenbos. Het jaar daarop is de soort niet aangetroffen, mogelijk als gevolg van twee flinke 'hoogwaters'.

Molshopen worden verspreid over het gebied aangetroffen. Tijdens en na hoge waterstanden zijn verdrinken dieren gevonden. Vele Mollen blijken de hoogwaters (figuur 1) echter te overleven, zoals in 1991 toen ze nog met tientallen aanwezig waren op de Lange Sleij en de Belgische dijk.

Tot op heden zijn vijf soorten vleermuizen in het gebied waargenomen. De Watervleermuis blijkt zowel boven de Maas als de verschillende plassen te jagen. Op 9 augustus 1991 waren bijvoorbeeld minimaal 7 exemplaren aanwezig. Waar de dagverblijfplaatsen van deze boombewonende soort gelegen zijn, is nog onbekend. De Meervleermuis is één maal waargenomen, jagend boven de Maas.

De Gewone dwergvleermuis wordt regelma-

FIGUUR 1. Hoogwater op Koningssteen, 12 januari 1993 (foto: D. Shepherd).

FIGUUR 2.
In 1992 zijn de eerste Grote groene kikkers op Koningssteen waargenomen (foto: A. Lenders).

tig gesignaleerd, met name langs de Maasoever. Het maximale aantal tijdens een bezoek bedraagt 6 exemplaren. Ook de Ruige dwergvleermuis is vrij algemeen, zoals blijkt uit de waarnemingen van 1991. Toen zijn op 9 augustus meer dan 10 dieren gehoord, de meesten boven de Maas. Ook de nieuwe plas en de Thornse plas worden als foerageerplaats benut. De Rosse vleermuis is een kenmerkende soort voor Koningssteen. Het aantal tegelijkertijd aanwezige dieren kan oplopen tot 8. De in het gebied jagende Rosse vleermuisen zijn onder andere afkomstig uit het Vijverbroek tussen Neeritter en Thorn. Zowel boven de waterpartijen, waaronder de Maas, als langs de bosranden kan de soort worden aangetroffen.

Hazen worden regelmatig op Koningssteen gesignaleerd. De populatie bedraagt naar schatting 5 tot 10 dieren. De meeste waarnemingen stammen uit de grote wei, het Belgisch struweel en de Lange Sleij. Tijdens hoogwater dient de dijk als vluchtplaats. Op Koningssteen leven tientallen Konijnen. Hoken worden alleen in droge delen van het terrein gegraven. Ook wortelkluiten van omgevallen wilgen worden voor dit doel benut. Van de Woelrat is slechts bekend dat in 1990 een familie is waargenomen. De Muskusrat wordt vooral gezien in de rijke oevervegetatie van de Thornse plas.

Een van de meest opvallende zoogdieren van Koningssteen is de Beverrat. De beesten, en de door hun achtergelaten sporen, laten zich gemakkelijk waarnemen. De oudste waarnemingen in het archief van de Zoogdierenwerkgroep dateren uit 1967, toen in november en december minimaal 7 Beverratten zijn gezien. In de jaren tachtig en negentig blijkt de soort algemeen te zijn. Op meerdere plekken in het terrein kunnen families worden aangetroffen, bijvoorbeeld rond de oude plas. Opvallend zijn de winterburchten, die gevonden kunnen worden langs de Grote Hegge en de oude binnenplas. Tijdens hoogwater vertonen de dieren een opvallend gedrag. Ze zitten dan bovenop hun nesten, met hun voedsel (wilgetwijgen) binnen handbereik. Ze zijn zelfs in staat kleine platforms in bomen te bouwen (figuur 3). De Beverrat, een oorspronkelijk Zuidamerikaanse soort, heeft het tijdens koudeperiodes zwaar te verduren. Op Koningssteen was dit in de vorstperiode van februari 1991 goed te merken. Een aantal dieren is toen doodgevroren. Het merendeel is echter in leven gebleven. Zo waren in mei 1991 minimaal 10 dieren aanwezig. Ook in 1992 bleven de aantallen hoog, zoals onder meer blijkt uit de waarneming van 5 juveniele en 4 adulte Beverratten bij de oude plas op 4 april.

Wezel, Hermelijn en Bunzing zijn één keer waargenomen. De Vos werd in 1991 voor het

eerst gesignaleerd. Nadat in mei keutels net buiten Koningssteen waren gevonden, is in december een Vos gezien bij de nieuwe plas.

AMFIBIEËN

Van amfibieën zijn op Koningssteen relatief weinig waarnemingen verricht. Toch maakt deze diergroep langzamerhand een vast onderdeel uit van het ecosysteem. Hieronder worden de bekende gegevens per soort besproken.

De Kleine watersalamander is nog niet op het terrein van Stichting Ark waargenomen. Wel is de soort gemeld van twee plekken vlakbij het gebied. Het betreft een waarneming uit 1980 van 20 volwassen exemplaren in enkele kleine poelen in de Ophoverkamp (deze ligt aan de noordwestpunt van de plas van Kessenich). Inmiddels is dit terrein ontgrind. Een andere melding van de Kleine watersalamander dateert uit 1983. Toen werd een vrouwtje waargenomen in een poeltje tussen de Stokbroekhof (Kessenich) en de Grote Hegge.

In het begin van de jaren tachtig was de Gewone pad aanwezig in de Ophoverkamp, tussen Kessenich en Koningssteen. In de voorjaren van 1982 en 1983 zijn zowel volwassen padden (maximaal 10) als enkele honderden larven gemeld. De dieren plantten zich hier

voort in oude kleiputten met steile wanden. Van Koningssteen zelf is slechts één waarneming bekend, uit augustus 1991.

Bruine kikkers worden regelmatig op of bij Koningssteen gesignaleerd. De oudste melding dateert uit 1980. De soort plantte zich toen voort in de Ophoverkamp, in poeltjes langs het grindgat. Het ging hierbij om redelijke aantallen (25 volwassen exemplaren). In 1982 werden 6 eiklommen aangetroffen in een poel naast de dijk rond de Grote Hegge. Een jaar later bleek de soort ook op het Belgische deel van Koningssteen voor te komen (12 eiklommen). Ook in 1990 was dit het geval, met de melding van een volwassen dier in de nazomer. In 1991 mislukte de voortplanting: in maart werden eiklommen en larven in een poel in het 'Belgische struweel' aangetroffen, die later uitdroogde. In 1992 zijn eiklommen afgezet in een bandenspoor en in een greppeltje op de Lange Sleij. Later in het voorjaar zijn drie Bruine kikkers gezien in een moerasje op de Kollegreend.

Een prettige verrassing was de ontdekking van de Grote groene kikker (figuur 2) op Koningssteen in het voorjaar van 1992. In de oude doorvaart naar de Maas, nu een ondiepe plas, bleek een koortje van vijf mannetjes te zitten.

Van niet nader gedetermineerde Groene kikkers is een zevental waarnemingen bekend. De eerste stamt uit het voorjaar van 1980, toen in de Ophoverkamp tientallen volwassen dieren in ondiepe poeltjes zaten. Ook in 1983 was de Groene kikker daar nog in oude kleiputten aanwezig. Van het Ark-terrein komt de eerste melding in 1991, toen een mannetje in de nieuwe plas kwaakte. In de zomer van 1992 werd de Groene kikker weer gesignaleerd, en wel in de binnenplas bij de Kollegreend en bij de oude doorvaart naar de Maas.

Als laatste amfibie moet de uitheemse Brulkikker worden genoemd. In juni 1992 is een mannetje op Koningssteen gehoord en gezien.

DISCUSSIE

In het bovenstaande zijn de zoogdieren- en amfibieëngegevens tot en met 1992 weergegeven. Koningssteen is een relatief 'nieuw' gebied. De soortenrijkdom van deze gewervelde diergroepen is dan ook nog niet erg groot. Bovendien speelt het ontbreken van een systematische inventarisatie een rol.

FIGUUR 3.
Platform en
knaagsporen van
Beverratten op
Koningssteen
(foto: F. Schepers).

Waarnemingen van tot op de soort gedetermineerde muizen en spitsmuizen zijn er bijvoorbeeld niet. Dat deze dieren wel degelijk aanwezig zijn bleek bijvoorbeeld tijdens het januari-hoogwater van 1991 toen verschillende 'muizen' voor het water vluchtten. Om in deze kennisleemte te voorzien zou een onderzoekje met live-traps kunnen plaatsvinden.

Naast de grote grazers en de mens hebben ook de andere zoogdieren een merkbare invloed op het terrein. Zo zijn de graafactiviteiten van Mollen belangrijk voor bodemorganismen en dienen molshopen als kiemplaats voor planten. Het gegrave van Konijnen verrijkt het micro-reliëf. Bovendien zorgt deze soort voor een verfijnd graaspatroon. Ook de vraatactiviteiten van Muskus- en Beverrat vormen een aanvulling op de begrazing door Koniks en Galloways. In het terrein is duidelijk te zien dat deze soorten in belangrijke mate bijdragen aan de differentiatie in de vegetatiestructuur.

Ook de kolonisatie van Koningssteen door amfibieën heeft nog niet zijn eindpunt bereikt.

Alleen de Bruine en Groene kikker komen in wat grotere aantallen in het gebied voor. Met name de aanwezigheid van de Grote groene kikker is opmerkelijk. In de jaren 1980-1990 waren slechts drie vindplaatsen in Limburg bekend (WIJNANDS, 1992). Inmiddels blijkt de soort ook in andere terreinen van Stichting Ark voor te komen (Petit Gravier bij Eijsden en de Hochter Bampd bij Lanaken).

Het belang van amfibieën in een rivierecosysteem is onder meer hun betekenis als voedselbron voor andere dieren, zoals roofvissen en reigerachtigen. Momenteel zijn deze relaties op Koningssteen niet goed zichtbaar, omdat de aanwezige aantallen amfibieën nog te gering zijn.

MET HET OOG OP MORGEN

De vestiging van zoogdieren en amfibieën op Koningssteen gaat nog steeds verder. Hier wordt volstaan met enkele voorbeelden van mogelijke toekomstige ontwikkelingen. Voor vleermuizen is vooral het ouder wor-

den van het bos een belangrijke factor. In de eerste plaats vanwege het ontstaan van boomholten die kunnen dienen als verblijfplaats voor onder andere Baardvleermuis, Franjestaart, Watervleermuis en Grootoorvleermuis. In de tweede plaats neemt in een ouder bos de structuurvariatie toe, waardoor het geschikter wordt als jachtbiotoop.

Voor een aantal andere soorten is met name de bereikbaarheid van Koningssteen vanuit omliggende gebieden een belangrijke factor. Sommige soorten hebben hier weinig moeite mee. Zo zijn bijvoorbeeld in 1990 de eerste Hermelijnen gesignaleerd en in 1992 de Bunzing. Reeën mogen op niet al te lange termijn op Koningssteen verwacht worden, hetgeen overigens een interessante aanvulling betekent op het huidige graasregiem. Met spanning wordt uitgekeken naar de mogelijke komst van de Bever. Gezien de recente waarnemingen op twee plaatsen in Noord- en Midden-Limburg (o.a. BUYS, 1993) is een vestiging bepaald niet uit te sluiten. Hij is in elk geval welkom, gelet op de positieve ecologische invloed van de Bever op rivier- en beekdalsystemen.

Voor een soort als de Otter ligt de situatie waarschijnlijk anders. Een duurzame vestiging is naar mijn idee pas als in meer terreinen in het Maasdal een soortgelijke ontwikkeling als op Koningssteen mogelijk is en een verdere verbetering van de kwaliteit van het Maaswater wordt bereikt.

Op amfibieëengebied is in de eerste plaats een aantalstoename van Bruine en Groene kikker te verwachten. Aandachtspunten hierbij zijn het volgen van hun reactie op hoge waterstanden (zie ook CREEMERS, 1991) en de ontwikkeling van de samenstelling van het Groene kikker-complex.

Daarnaast is op korte termijn de duurzame vestiging van Kleine watersalamander en Gewone pad te verwachten, waarbij onder meer de verdergaande struweelvorming en bosontwikkeling een rol spelen. De Brulkikker zal naar mijn idee weer snel uit het gebied verdwijnen, waar trouwens niemand rouwig om hoeft te zijn.

De vestiging van soorten als Kamsalamander en Rugstreepad is een zaak van wat langere adem, gezien de grote afstand tot bestaande populaties. Het betreft overigens soorten die karakteristiek zijn voor rivierecosystemen.

Reptielen zijn momenteel nog niet aanwezig op Koningssteen. Vestiging van de Levendbarende hagedis is echter goed mogelijk, gezien een recente waarneming (april 1993) op de noordoostelijke oever van de Grote Hegge. Ook de Hazelworm mag op termijn worden verwacht, mits de soort in het Belgische achterland nog aanwezig is. In een ander terrein van Stichting Ark, de Hochter Bampd bij Lanaken, komen Hazelworm en Levendbaren de hagedis reeds vlak langs de Maas voor.

Het moge duidelijk zijn dat op Koningssteen de komende tijd nog interessante dingen staan te gebeuren. Het is hierbij van groot belang de ontwikkelingen op zoogdierkundig en herpetofaunistisch gebied nauwlettend te blijven volgen. Geef dan ook uw waarnemingen door aan de Zoogdierenwerkgroep, de Herpetologische Studiegroep en/of de beheerder.

DANKWOORD

Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar de mensen die in de afgelopen jaren hun waarnemingen hebben doorgegeven. Dit geldt vooral voor John Hannen, Ste-

ven en Wouter Jansen, H. Klompen, Ton Lenders, Frans Schepers, Willem Vergoossen, Ludy Verheggen en de medewerkers van Stichting Ark/Bureau Stroming. Gjs Kurstjens, Steven Jansen en Frans Schepers waren zo vriendelijk dit manuscript van commentaar te voorzien. Tenslotte mijn dank aan Ton Lenders, Frans Schepers en Don Shepherd voor het mogen gebruiken van hun dia's.

SUMMARY

MAMMALS AND AMPHIBIANS: PRESENT AND FUTURE VALUES

This article surveys the mammals (16 species) and amphibians (4 species) currently found at Koningssteen. These include less common animals such as the Pond Bat (*Myotis dasycneme*), Nathusius' Pipistrelle (*Pipistrellus nathusii*), the Coypu (*Myocastor coypus*) and the Marsh Frog (*Rana ridibunda*). Since the colonization of Koningssteen by these groups of animals is still in progress, possible future establishment of other species is discussed, as well as the role of mammals and amphibians in the Meuse ecosystem.

LITERATUUR

- BUYS, J., 1993. Waarneming van een Bever in Noord-Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 82 (3): 67-68.
- CREEMERS, R.C.M., 1991. Amfibieën in uiterwaarden. Een voorbereidende literatuurstudie. Rijkswaterstaat/RIZA; Werkgroep Dieroecologie. Katholieke Universiteit Nijmegen; Stichting Ark.
- STICHTING ARK, 1991. Koningssteen. Jaarverslag 1990. Stichting Ark, Thom.
- STICHTING ARK, 1992. Koningssteen. Jaarverslag 1991. Stichting Ark, Thom.
- WIJNANDS, H.E.J., 1992. Meerkikker. In: J.E.M. van der Coelen (red.). *Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in Limburg: 195-199*. *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Stichting RAVON*; Maastricht, Nijmegen.